

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları : 769

HAYAT, FIKIH VE DİNAMİZM

Dr. Yunus KELEŞ

ISBN : 978-605-7580-41-2

1. Baskı, Mayıs 2019, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Bu Eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi İcra Kurulu'nun 14.03.2019
tarih ve 127 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No : 15402

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi 1256. Cadde
No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

HAYAT, FIKİH VE DİNAMİZM

(FESADÜZZAMAN)

Dr. Yunus KELEŞ

İçindekiler

ÖZGEÇMİŞİ	XIII
ÖN SÖZ	XV
GİRİŞ	1
1. KONUNUN AMACI	3
2. KONUNUN SİSTEMATİĞİ	4
3. KAYNAKLARI VE DEĞERLENDİRME	6
4. TAKİP EDİLEN YÖNTEM	10

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. FESADÜZZAMAN KAVRAMI	13
1.2. FESADÜZZAMAN KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TERİM ANLAMI	20
1.3. FESADÜZZAMAN ALGISININ DAYANDIĞI TEMELLER	28
1.3.1. Fitne ve Âhir Zamanla İlgili Haberler	28
1.3.2. Maslahat-Mefsedet Çatışması	38
1.3.2.1. Zamanın ve Sosyal Şartların Değişmesi	44
1.3.2.2. Örf ve Âdetlerde Değişim	51
1.4. FESADÜZZAMAN ALGISIYLA İLİŞKİLİ MÜESSESELER VE KAVRAMLAR	56
1.4.1. FESADÜZZAMAN ALGISIYLA İLİŞKİLİ MÜESSESELER	58
1.4.1.1. Mezalim (مظالم)	58
1.4.1.2. Hisbe	62
1.4.2. FESADÜZZAMAN ALGISIYLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR	65
1.4.2.1. Siyâset-i Şer'îyye (السياسة الشرعية)	65
1.4.2.2. Sedd-i Zerîa (سد الذريعة)	77
1.4.2.3. İhtiyat (الاحتياط)	86
1.4.2.4. Töhmət (التهمه)	91
1.4.2.5. Umûmu'l-belvâ (عموم البلوي)	49
1.4.2.6. Hiyel (الحيل)	101
1.5. FESADÜZZAMAN KAVRAMININ GELİŞİM SÜRECİ	102
1.5.1. Sahabe Dönemi	104

1.5.2. Tabiîn Dönemi	110
1.5.3. Müctehid İmamlar ve Tedvin Dönemi	114
1.5.4. Müteahhiîn Ulemâ Dönemi.....	120
1.5.5. Fesadüzzaman Kavramının Fıkha Girdiği Dönemin Siyasi-Sosyal Tahlili	129
Siyasi Durum	130
Siyaset Fıkıhı İlişkisi	132
İlmi Hayat.....	134

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. İBADETLER İLGİLİ HÜKÜMLERDE FESADÜZZAMANIN ETKİSİ	139
2.1.1. Temizlik ve Abdest.....	140
2.1.2. Kadınların Mescide Gitmek İçin Evden Çıkması	140
2.1.3. Avret ve Mahremiyet.....	146
2.1.4. Tâat Karşılığı Ücret Alınması	151
2.1.5. Tesvib	153
2.1.6. İmamlık.....	154
2.1.7. Hac.....	156
2.1.8. Uzlet	157
2.1.9. Emr-i bi'l-ma'ruf Nehy-i ani'l-münker	159
2.2. AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ HÜKÜMLERDE FESADÜZZAMANIN ETKİSİ	163
2.2.1. Kadınların Uğrayabileceği Haksızlıklar	163
2.2.1.1. Kadının Memleketi Dışına Götürülmesi	164
2.2.1.2. Kadının Mahremsiz Yolculuğa Çıkması	166
2.2.2. Nikâh ve Talâk	167
2.2.2.1. Evlilikte Denklik	168
2.2.2.2. Talâkta İstisna ve Şart İddiası.....	169
2.2.2.3. Devir Talâkı (طلاق الدور).....	172
2.2.2.4. Sarhoşun Talâkı	173
2.2.2.5. Tahlil ve İddetle İlgili Hileler	174
2.2.2.5.1. İrtidadin Hile İçin Kullanılması	175
2.2.2.5.2. İddetle İlgili Hileler	176
2.2.2.6. Hidâne.....	178
2.2.2.7. Azil-Kürtaj.....	180

2.3. MUÂMELÂT HÜKÜMLERİNDE FESADÜZZAMANIN ETKİSİ	183
2.3.1. Arbûn Satışı (Kaparo)	185
2.3.2. Narh Koyma (Fiyat Tahdidi).....	187
2.3.3. Borçlunun Hacri	189
2.3.4. Alacaklının Ödemeyen Borçlusuna Ait Bir Malına Rastlaması ve Rücû'u	191
2.3.5. Borcun İfâsı	192
2.3.6. Vekilin Malı Kabza Yetkisi Hususunda Fesadüzzamanın Etkisi.....	193
2.3.7. Tazmin Sorumluluğu	194
2.3.7.1. Emânetin Tazmini	195
2.3.7.1.1. Zanaatkârın Tazmini	195
2.3.7.1.2. Lukata	197
2.3.7.1.3. Ödünç (Âriyet)	200
2.3.7.2. Gâsıbın Tazmini	201
2.3.7.3. Müsebbibin Tazmini.....	203
2.3.7.4. Haksız Fiilden Dolayı Tazmin.....	204
2.3.8. Bazı Fasid Akitlerin Fesadüzzaman Sebebiyle Meşrû Görülmesi	205
2.3.9. Şuf'a Hakkı Konusunda Fesadüzzamana Bağlı Olarak Değişen Hükümler ...	210
2.3.10. Fesadüzzaman Gerekçesinin Velâyet Sahiplerinin Tasarruflarına Etkisi	211
2.3.10.1. Vakıf ve Yetim Mallarının Kiralanması	211
2.3.10.2. Vakfın İstibdali	215
2.3.10.3. Vakıfla İlgili Davalar	216
2.3.10.4. Vakıf Gelirlerinin Sarfı	217
2.3.10.4.1. Vakıf Gelirlerinin İsrarı	218
2.3.10.4.2. Hulûv ve Müsadere	219
2.3.10.5. Vasîlik	221
2.4. YARGI HUKUKUNDA FESADÜZZAMANIN ETKİSİ	225
2.4.1. Dava ve Hâkimlik Konularında Fesadüzzamanın Hükümlere Etkisi.....	225
2.4.1.1. Mahkemelerde Tescil İşlemi.....	225
2.4.1.2. Hâkimliğin Şartları.....	227
2.4.1.2.1. Fesadüzzamanın Hâkimleri Yardımcılar Edinmeye Sevketmesi	230
2.4.1.2.2. Hâkimliğe Atananın İlk Görevi Hakkında Fesadüzzaman	

Sebebiyle Farklı Bir Yaklaşım.....	231
2.4.1.2.3. Hâkimlerin Verdikleri Hükümlerin Tatbikinde Fesadüz zaman Gerekçesiyle Alınan Tedbirler	232
2.4.1.3. Hâkimlerde Bozulma	233
2.4.1.3.1. Emânetlerin Hâkimlere Tevdîi Sonucu Tazmin Sorumluluğu Hususunda Fesadüz zamanın Etkisi.....	234
2.4.1.3.2. Hâkimlere Hediye Verilmesi	235
2.4.1.3.3. Hâkimlik ve Rüşvet.....	236
2.4.1.3.4. Azledilmiş Hâkimin Beyanı Hususunda Fesadüz zamanın Etkisi.....	238
2.4.1.3.5. Hâkimlerin Yakınları Hakkında Hüküm Vermesi.....	238
2.4.1.4. Hâkimin Bilgisi Dâhilinde Hüküm Vermesi	239
2.4.1.5. Hâkimlerin İctihadı.....	242
2.4.1.6. Davaların Görülmesi Esnasında Fesadüz zaman Gerekçesinin Hesaba Katılması	244
2.4.1.6.1. Fesadüz zaman Sabit Olan Bir Hakkı Düşürme Gerekçesi Olmamalıdır	244
2.4.1.6.2. Husûmet Davalarında Vekâlet Hususunda Fesadüz zamanın Etkisi.....	245
2.4.1.6.3. Müştereklikle İlgili Davalar	247
2.4.1.6.4. Yakınların Velâyet Sahiplerine Açtığı Davaların Dinlenip Dinlenmeyeceği Hususunda Fesadüz zamanın Etkisi	248
2.4.1.6.5. Davalarda Delil ve Yemin Sorumluluğu Hususunda Fesadüz zamanın Etkisi.....	249
2.4.2. Şahitlik Konusunda Fesadüz zamanın Etkileri.....	250
2.4.2.1. Şahitlerin Tezkiyesi.....	250
2.4.2.1.1. Şahitlikte Aranan Bazı Şartların Fesadüz zaman Sebebiyle Yeniden Değerlendirilmesi.....	254
2.4.2.1.2. Şahitlere Yapılan İkrâmın Etkileri.....	257
2.4.2.1.3. Fesadüz zamanın Şahitlikte Tevatür Oluşması Şartına Etkisi.....	258
2.4.2.2. Dâvalarda Yemin Ettirilmesi Hususunda Fesadüz zamanın Etkisi.....	259
2.4.2.3. Şahitliğin Geciktirilmesi Hususunda Fesadüz zamanın Etkisi.....	262

2.4.2.4. Yakınların Birbirine Şahitliğinde Fesadüzzamanın Etkisi	262
2.4.2.5. Şahitlerin Şahitlik Konusunu Bilmemeleri Hususunda Fesadüzzamanın Etkisi	264
2.4.2.6. İkrarla İlgili Hükümlerde Fesadüzzamanın Etkisi	265
2.4.2.7. Rü'yet-i Hilal	268
2.5. SİYER KONULARINDA FESADÜZZAMANIN HÜKÜMLERE ETKİSİ	270
2.5.1. Bey'at	271
2.5.2. Bağy	272
2.5.3. Beytülmal	273
2.5.4. Vergiler	274
2.5.5. Ganimet Taksimi	277
2.5.6. İdarî Görev Alma	279
2.6. CEZA HUKUKUNDA FESADÜZZAMANIN HÜKÜMLERE ETKİSİ	279
2.6.1. Kıyas	280
2.6.2. Âkile	282
2.6.3. Hadlerle İlgili Hükümlerde Fesadüzzaman	284
2.6.3.1. Sarhoşluk Haddi	284
2.6.3.2. Zina Haddi	286
2.6.3.3. Hirabe Haddi	287
2.2.6.4. Kasâme ve Diyet	287
2.2.6.5. Ta'zir	289

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. DİNÎ HASSASİYETİN AZALMASININ TOPLUM HAYATINA YANSIMALARI	300
3.1.1. Fitnenin Çoğalması	301
3.1.2. Dünyevî İhtirasın Artması	302
3.1.3. Zulmün Artması	305
3.1.4. Fasid Anlayışların Çoğalması	307
3.1.5. Bid'atlerin Yayılması	310
3.2. FESADÜZZAMANIN USÛL KONULARINA ETKİSİ VE USÛL AÇISINDAN TAHLİLİ	312
3.2.1. Rivâyet Açısından	313
3.2.1.1. Meçhul Râvi	313
3.2.2.2. Mürsel Haber	314

3.2.2. İcmâ Olup Olmadığı Tartışılan Hususlar	317
3.2.4. Fesadüzzaman Sebebiyle Değişen Hükümlerin Sebep, Şart, Mani ve İletin Değişmesi Bağlamında Tahlili	318
3.2.4.1. İlet Manasında Sebep ve Müsebbibin Fiili	319
3.2.4.2. Şartın Oluşmaması	321
3.2.4.3. İletin İşlevine Mani Durumlar (Kesr, Nakz, İletin Tahsîsi).....	324
3.2.5. Teâruz ve Tercih.....	335
3.2.6. Teklîfî Hükümlerde Dönüşüm.....	340
3.2.7. İstihsana Gidilmesi ya da Kıyasa Dönülmesi	348
3.2.8. İctihad Kapısının Kapanması	352
3.2.9. FESADÜZZAMANIN FIKHÎ HÜKÜMLERE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KAYNAKLIK DEĞERİ.....	360
3.2.9.1. Fetvâ Usûlü Bakımından	360
3.2.9.1.1. Zâhirurriyâyenin Terki ve Müftâbih Olanın Değişmesi	366
3.2.9.1.2. Mezhep Dışı Görüşler Arasından Tercih	371
3.2.9.1.3. Mezhep İçi Görüşler Arasından Tercih	374
3.2.9.2. Maslahat-Mefsedete Dengesinin Korunması	377
3.2.9.3. Kolaylaştırma ve Efdal Olanın Terki.....	380
3.2.9.4. Fesadüzzamanın Fikhî Karakteri ve Kaynaklık Değeri	382
3.2.9.4.1. Fesadüzzamanın Sürekliliği veya İzâfiliği	383
3.2.9.4.2. Fesadüzzamanın Yanlış Sonuçlara Götüren Bir Gerekçe Olarak İleri Sürülebileceği İhtimalinin İrdelenmesi.....	387
3.2.9.4.3. Kaynaklık Değeri	391
3.3. FESADÜZZAMANIN GÜNCELLİĞİ (AKTÜEL DEĞERİ).....	395
3.3.1. Helal Gıda	397
3.3.2. Velisiz Nikâh/Gizli Nikâh	409
3.3.3. Nafaka.....	414
3.3.4. Kadının İş Hayatı.....	417
3.3.5. Üç Talâk Meselesi.....	423
3.3.6. Kitabî Kadınlarla Evlilik	428
3.3.7. Rü'yet-i Hilal.....	432
3.3.8. Helal-Haram Karışık Mallarla Muamele	436
3.3.9. Borsa-Banka	438

SONUÇ	445
BİBLİYOGRAFYA.....	451
METİNDE GEÇEN ŞAHISLARIN VEFAT TARİHLERİ.....	473

ÖZGEÇMİŞİ

Yunus KELEŞ, 1969 yılında Niğde'nin Fesleğen Köyü'nde dünyaya geldi. Babasının ticari işlerinden dolayı aynı yıl Nevşehir'e taşındı. İlk-orta ve lise öğrenimini Nevşehir'de tamamladı. 1991 yılında Marmara Ün. İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl yüksek lisansa başladı. İslam Hukuku dalında yüksek lisansını 1995 yılında tamamladı. 1992 yılından itibaren de öğretmenlik hayatına atıldı. İstanbul, Nevşehir ve Bursa'da yaklaşık 18 yıl çeşitli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Bu arada 2007 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Hukuku Dalında doktora başladı. "Fesadüzzaman Algısı ve Fıkhi Hükümlere Etkisi" adlı doktorasını 2013'te tamamladı. 2010 yılında Bursa/İnegöl'de Anadolu Öğretmen Lisesinde görev yaparken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlık sınavını kazanarak Diyanet İşleri Başkanlığında göreve başladı. Çeşitli ilmi dergilerde makaleleri yayımlandı. 2013 yılında bir yıllığına Katar'a "Helal Sertifikasyon" konusunda Başbakanlıkça araştırma yapmak için görevlendirildi. Halen Din İşleri Yüksek Kurulunda göreve devam etmektedir. Evli ve beş çocuk babasıdır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, Çankaya/ANKARA

yukehu@gmail.com; yunus.keles@diyanet.gov.tr

ÖN SÖZ

İslam hukuk metodolojisinde kaynaklardan hüküm istinbatında, geniş bir ictihad alanı açılmış böylece ortaya çıkan sayısız meselelere çözüm yolları aranmıştır. Tüm çağlara hitap eden bir hukuk sisteminin sosyal hayatın her alanına yönelik getirdiği hükümlerde dinamizm ve esneklik sahibi olması tabiidir. Kıyas, istihsan, örf, maslahat, umûm-i belvâ, zaruret gibi metotlarla zarar, sıkıntı, meşakkat ve zorluğun giderilmesi yönünde geniş bir ictihad faaliyeti kaydeden İslam hukuku, öte yandan da ihtiyat, sedd-i zerîa, siyaset-i şer'iyye ve töhmet gibi metotlarla, suistimal, haksızlık, hile ve taşkınlıklara karşı önleyici ve tedbir alıcı çözümler ortaya koymuştur. İşte tüm bu metotlarla bir taraftan maslahat eksenli ortak bir payda etrafında birleşirken, bir yandan da hepsinin işlevinden pay alan fesadüzzaman kavramını konu olarak seçmemizdeki gaye, fıkıh kitaplarında konular içerisinde serpilmiş vaziyette gördüğümüz kavramın bir metot mahiyetinde ele alınması gerektiği kanaatine varmış olmamızdır. Bu eserle, zamanın bozulması, insanların ahlâkının değişmesi, fesadın çoğalması, insanların hallerinin değişmesi, güvenin azalması gibi ifadelerle ele alınan fesadüzzaman kavramının nasıl ortaya çıktığını, gelişim sürecini, hangi konularda gündeme geldiğini ve hangi kaideye oturtulması gerektiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Fesadüzzaman algısının fıkıhın/hukukun hemen her alanında yansıdığı nice hükümlerde de görüleceği üzere, doğruyu yakalama çabasında olan fakihler, tarihten gelen nitelikli ve özgün birikimden azamî ölçüde faydalanarak her çağa hitabeden bir yapı geliştirme gayretinde olmuşlardır. Bu araştırmayla fesadüzzaman kavramının ortaya çıkış süreci, o zamanın sosyal ve siyasi açıdan tahlili amaçlanmıştır. Büyük Selçuklu

Devleti'nde iç karışıklıklar, Batını saldırıları, Haçlı seferleri ve Moğol belası sürecinde gelişen kuvvetli bir algıdan bahsedeceğiz.

Fesadüz zaman konusunda araştırma ve inceleme yaptığımız bu eser, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun amacı, sistematigi, kaynakları ve araştırmada takip edilen yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde fesadüz zaman kavramı, dayandığı temeller ve ilişkili kavramlar üzerinde durulmuş ardından fesadüz zamanın sebepleri yanı sıra hukuk tarihi penceresinden gelişim süreci ele alınmıştır. İkinci bölümde fesadüz zamanın fikhî hükümlere etkisi bağlamında ibadet, nikâh, bey', yargı (kazâ), siyer ve ceza hukuku sistematigine uygun başlıklar etrafında, kaynaklarda değinilen örnekler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, hükümlerin değişimine etki eden bir gerekçe olarak fesadüz zamanın toplumsal hayata yansıyan sonuçları, usûl açısından sonuçları, hükümlerin değişimindeki rolü ve kaynaklık değeri incelenmiştir. Son olarak ayrı bir bölüm açma yerine bu bölümün sonuna 'fesadüz zamanın güncelliği' başlığı altında bazı örnekler üzerinden günümüzde fesadüz zamanın fetvaların değişiminde etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Din görevlisi, ilahiyatçı, hukukçu, tarihçi ve diğer sosyal bilimcilerin müstağni kalmaması gerektiğini düşündüğümüz bu eserin konuyla ilgili ilk derli toplu bir araştırma mahsulü olması, hayırlı bir çıkır açma müjdesine ulaşma ümidimizi diri tutmaktadır.

Konunun tespitinden sistematigine ve üslûbuna kadar tüm aşamalarda her türlü öneri ve değerlendirmeleriyle katkılarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. H. Yunus Apaydın Bey'e teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca eseri okuyarak içerik ve üslûp yönünden tashih ve tekliflerle eserimize destek olan Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan meslektaşlarım Dr. Fatih Mehmet Aydın, Dr. Fatih Yücel ve Dr. Abdurrahman Candan'a teşekkür ederim. Son olarak Türkçe yazım ve dilbilgisi açısından tashih için katkıda bulunan değerli arkadaşım Akif Dursun'a da teşekkürlerimi iletirim.

Yunus KELEŞ
ANKARA 2013